

ERDÉLYI HELYNÉVTÖRTÉNETI ADATTÁR

Szabó T. Attila erdélyi történeti helynévgyűjtése 1. Alsófehér megye.

Közzéteszi HAJDÚ MIHÁLY és JANITSEK JENŐ.

Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest. 2001.

Ez a most megjelent kiadvány – egy tervezett sorozat első kötete – sajnos majd fél évszázados történettel rendelkezik már. Szabó T. Attila az 1940-es évek második felétől kezdett el az Erdélyi Helytörténeti Adattár létrehozásán gondolkodni, és 1958-ban a Magyar Nyelvben közzé is tette tervét, és felvázolta a hozzá kapcsolódó feladatokat.

Akkorra már 65 dobozban sorakoztak a birtokösszeírásokból, oklevelekből ki-gyűjtött történeti helynevek, amelyet saját maga hatszázötvenezer adatállomány-nak becsült. Azt tervezte, hogy „Erdélyi helynévtörténeti adattár” címen megindít egy olyan kiadványsorozatot, „amely a kutatás számára korszerű formában hozzáférhetővé és felhasználhatóvá tenné az eddigi összegyűjtött anyagot” (SZABÓ T. 1958. 506). Majd, gyűjtése hiányosságainak kiegészítése után újabb pótkötetek megjelentetését szorgalmazta. Persze jómagá is tisztában volt a vállalkozás nagyságával, s belátta, hogy az általa felvázolt „feladatok elvégzése csak közösségi munka keretében, az erre illetékes szervek megértő támogatásával és csak olyan távlati terv keretében történhetik meg, amelynek időtartama messze túl utal egy emberi élet szűkre szabott keretein” (SZABÓ T. 1958. 506). Azonban, hogy ennyit késett a munka megkezdése – mint a kötet előszavában olvashatjuk –, annak több sajnálatos oka van. Mivel az 1940-es évek második felétől Romániában megszűnt a történeti helynevek közlésének lehetősége, a gyűjtött anyagot a megjelenés reménytelensége miatt Szabó T. Attila sohasem kezdte el rendszerezni, s mint írja: „Ez a történeti jellege miatt a régi megyék szerint, ezeken belül pedig települési egységeként csoportosított adatanyag ma 65 dobozba elrendezve, sajnos, még a magam számára is nehezen használható, más számára szinte hozzáférhetetlen (...), mert a települési egységeken belül a felhasznált források évről-évre elrendezett, egyébként azonban a forrásbeli előfordulás sorrendjében kiírt adatanyag-ban a keresgélés – még számomra is, más számára meg éppen – rendkívül körülményes és időrabló” (SZABÓ T. 1958. 505). Így Szabó T. Attila halála után szinte elképzelhetetlennek látszott az anyag megjelentetése, főleg Romániában. Az 1990-es forradalom után azonban mód nyílt arra, hogy a hagyaték Magyarországra kerüljön, amelynek ügyintézését Benkő Loránd vállalta magára. Harmincöt (!) kartondoboznyi cédula meg is érkezett az Országos Széchényi Könyvtár Kézirat-tárába, ahol Szabó T. Ádám kezdte meg édesapja gyűjtésének rendezését és a

közzététel előkészítését, amit egészen 1995-ben bekövetkezett váratlan haláláig folytatott. Az árván maradt hagyaték ismét Benkő Loránd segítségével s pályázatok útján kapott anyagi támogatással került végül Hajdú Mihályhoz és Janitsek Jenőhöz. Janitsek Jenőnek kulcsszerepe volt az adatok megfejtésében, hiszen Szabó T. Attila közvetlen tanítványaként megismerhette kézírását, adatgyűjtési módszerét, rövidítéseit, sőt az észak-erdélyi rutén nyelvben és a román nyelvben való jártassága is nélkülözhetetlennek bizonyult.

A rendezésben a közreadók az eredeti megyebeosztást használták, azonban ezen belül – a könnyebb használhatóság érdekében – betűsorrendet alkalmaztak a települési egységeként való csoportosítás helyett. Az egyes települések történeti helynévanyagát időrendben, a legrégebbi adatoktól a későbbiek felé közlik a kötetben. Ezek alapján egy címszó felépítése a következő. A település magyar, román és esetleg német félkövér betűs megnevezése után szerepelnek a történeti adatok időrendi sorrendben. A ma már nem létező falvakat az adattár külön jelöli, vagy egy † jellel, vagy például Borberek esetén egy szögletes zárójelben az „összeolvadt Alvincsel” információt találjuk.

A történeti adatokat a félkövéren szedett dátum és az azt követő rövidítésekkel megadott forrás megnevezése vezeti be. Ahol a cédulákon nem volt évszám, és ezt a szerkesztők sem tudták pótolni, ott e helyett három pont szerepel forrás nélkül. Ahol azonban a forrásra volt adat, ott „évszám nélkül” megjegyzést találhatunk az évszám helyén. Sajnos a rövidítések feloldását nem mindig találjuk meg egyértelműen a kötet végén található rövidítésjegyzékben, sőt ez mutat bizonyos következetlenségeket is. Például a Teleki Oklevéltárnak két rövidítése is szerepel itt, míg a német nyelvnek csak egy (ném.), mégis találunk 'n'. -nel rövidített alakot is, amely a jegyzék szerint a 'nevű'-t takarna. A legkorábbi forrás 1238-ból Magyarigenről szól, a legkésőbbiben Kutyfalva neve és belső helynevei fordulnak elő 1933-ból. Az eredeti cédulákon lévő szöveget az adattár teljes terjedelmében közli, egyrészt hogy a nevek szövegkörnyezetükben szerepeljenek, másrészt hogy a kutató szabadon határozhassa meg egy-egy név kiterjedését. Szintén a cédulákat követő jelölési mód, hogy a nevek mögött kerek zárójelben általában a művelési ágra vonatkozó rövidítésüket találunk: például (ku.) - kukoricaföld; (ma.) – malom; (sz.) - szántó; (e.) - erdő; (f.) - folyó. Az adattár jellegzetessége még, hogy Szabó T. Attila a kortársak közül szinte elsőként, ahol volt rá lehetősége, nem csak a települések külső területeinek, dűlőknek, szántóknak, hanem a belső területeknek, tehát az utcák, szorosok, szegek, végek, kutak, építmények neveit is rendszeresen feljegyezte: például „az Igeni uton alol az Kett utt között” vagy „Egyenes alias Víz Utczában” (SZABÓ T. 2001: 168). A gyűjteményben megvalósul Szabó T. Attila másik elméleti alaptétele is, miszerint a helynevek magyarázatául szolgáló népetimológiákat mindenképpen rögzíteni kell, mert azok fontos tanulságokkal szolgálhatnak: például „Kriptaláb (sz.). A Temetőn fejlő terület neve. 'Kripta vót benne azért híjják így'” (SZABÓ T. 2001: 97).

Az adattár összesen 154 helyet sorakoztat fel százkilencven oldalon. Ezt követi a három oldalas rövidítésjegyzék, majd a kötet végén még egy Alsófehér megyét ábrázoló térkép is helyet kap, amelyen a kötetben szereplő települések találhatóak meg. Egyébként néhol magában az adattárban is találhatunk információkat a he-

lyiségek elhelyezkedésére, (pl: Iváncsénél „Gyógy közelében”) amelyeket a többi Szabó T. Attilától származó más jellegű bejegyzéssel együtt szögletes zárójelben jelenítettek meg a közreadók.

További előnye a kötetnek, hogy a lap tetején az oldalszámmal egy vonalban fel van tüntetve az adott oldalon szereplő település neve, így még könnyebb a helységek szerinti keresés. Súlyos hiányossága azonban a kiadványnak, hogy nincsen hozzá mutató, hiszen így csak egy szempont szerint – egyes települések helyneveinek története szerint – lehet keresni az anyagban, más kérdés alapján azonban már nagyon nehézkes. A közreadók ígérete szerint a közeljövőben elkészülő magyar nyelvjárások dokumentumainak információs adatbázisában kap helyet a helynévtörténet, és így ezen vállalkozás mutatója is ott lesz elérhető. Kérdés azonban, hogy ez mikorra és hogyan készül el, ezért bölcsebb dolog lett volna a kötettel együtt megjelentetni, vagy legalább más módon elérhetővé tenni az Alsófehér megye neveit feldolgozó adatbázist, hiszen a kiadvány értéke e nélkül jelentősen lecsökken.

Mindezekkel együtt úgy érzem, hogy egy nagyon fontos és értékes sorozat első tagjával gazdagodott a magyar helynévkutatás, amely kiindulópontja lehet a jövőben számos vizsgálatnak és tanulmánynak. De nem szabad elfeledkeznünk arról, amit Szabó T. Attila is megfogalmazott programadó cikkében, hogy ennek a sorozatnak a közlése csak az első lépés, a teendők nagy része még előttünk áll. Csak akkor lesz teljes értékű az „Erdélyi helytörténeti adattár”, ha a további levéltári gyűjtőmunka kiegészíti a mostani hiányosságokat, és csak akkor tudjuk igazán történetiségében életre kelteni ezeket a helyneveket, ha melléállíthatjuk a jelenkori adatokat is.

Ismertetésemet Szabó T. Attila gondolataival és reményeivel fejezem be, amelyeket ránk hagyott, s azzal, hogy lám, ennyi viszontagság után, úgy tűnik mégis elindult nagy terve a megvalósítás rögzös útján. „Nem halogathattam azonban tovább a terv és benne a feladatok felvázolását még akkor sem, ha látom is azt, hogy a feladatok megvalósítására sem egyéni, sem munkaközösségi vonatkozásban legalább pillanatnyilag nem rendelkezünk az elvégzendő munka nagyságához és sokrétűségéhez mért szellemi erővel, a terv végrehajtásához nélkülözhetetlen agyagi eszközökkel és kiadási lehetőségekkel. A tervkészítésre ezúttal azonban az a tudománytörténeti tapasztalatokon alapuló meggondolás ösztökélt, hogy a nagy feladatok, célok felvázolása és a kínálkozó lehetőségek felvillanása nem egyszer indított már el a tudomány addig meghódíthatatlan területeire új, pezsgő életet, és készítette elő a kedvező személyi meg anyagi feltételek megteremtése estén új, jelentős eredmények megszületését” (SZABÓ T. 1958: 509).

Irodalom:

SZABÓ T. ATTILA 1958: Az „Erdélyi helytörténeti adattár” és az erdélyi helynév kutatás néhány kérdése. MNy LIV (1958), 503-509

SZABÓ T. ATTILA 2001: erdélyi történeti helynévgyűjtése I., Alsófehér megye. közzéteszi: Hajdú Mihály és Janitsek Jenő, Magyar Nyelvtudományi Társaság. Budapest, 2001.

KÉFER PIROS